

RAVASZ ISTVÁN

BUDAPEST HADSZÍNTÉRRÉ VÁLÁSÁNAK TÉNYEZŐI 1944-1945-BEN

A közelmúltban egy neves szakember és egy fiatal történész tollából egy-egy kötet látott napvilágot a magyar főváros több mint fél évszázaddal ezelőtti pusztulásáról. *Gosztonyi Péter* Budapest lángokban 1944–1945 (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1998.) című munkája elsősorban átfogó kép nyújtására törekszik. *Ungváry Krisztián* PhD-ösztöndíjas kutató Budapest ostroma (Corvina Kiadó, Budapest, 1998.) című könyve a részletekre koncentrálnál és igen sok idézetet citál.

Anélkül, hogy recenzálni kívánnám az általam tanárként tisztelt svájci magyar hadtörténész írását, illetve egy olyan monográfiát, amelynek magam voltam a lektora, kísérletet teszek a Budapest hadszíntérré válásához vezető folyamatok felvázolására, valamint – a teljesség igénye nélkül – egyes problematikus kérdések elemzésére.

Budapest mint erőd

Budapest ostromlott erőddé válása nem volt törvénytörő. Több tényező együttes hatására vált azzá. 1944 szeptemberéig a magyar politikai és katonai vezetésben is sokan úgy gondolták, a magyar fővárost a harcok nem érhetik el. Addig eljutottak, hogy a háború elveszett, de komolyan bíztak abban, hogy a front megmerevedik a Kárpátok vonalán. A felismerés, hogy a szovjet hadsereg mégis eléri Budapestet, s hogy ez igen gyorsan bekövetkezhet, csak szeptember első harmadában vált bizonyossággá¹.

1944. szeptember 22-én Heinz Guderian vezérezredes, az Oberkommando des Heeres (OKH, a német szárazföldi haderő, a Heer főparancsnoksága) megbízott vezérkari főnöke megerősített vonalak kiépítését rendelte el Magyarországon.² Ezek két fő védővonalból és azok reteszállásaiból álltak. A *Karola-vonal* az Északi-középhegység déli lejtőin húzódott, a *Margit-vonal* keleti szektora a Dunát kötötte össze (Érd térségéből kiindulva) a Velencei-tavon át a Balaton északkeleti csücskével, nyugati szektora a tó délnyugati sarkát a Drávával. A két fő védelmi vonal között feküdt Budapest, ami hadszíntérré válásának egyik fő tényezőjét jelentette.

A Karola- és a Margit-vonal közötti kapcsolat megteremtésére, egyben a pesti hídfő védelmére alakították ki az *Attila-vonalat*. Kiépítésére – a németeket megelőzően – a Fővezérség már szeptember 11-én intézkedett. A munkálatok irányításával Vidos Géza vezérőrnagyot bízták meg, akit kineveztek a budapesti I. hadtest műszaki parancsnokává, egyben a hadművelési terület műszaki felügyelőjének helyettesévé.³

Az Attila-vonal három állásrendszerből állt, mindhárom teljes félkört alkotott a Dunától a Dunáig. A legkülső védőöv (Attila-I) Dunaharasztnál vált el a folyótól, majd Gyál–Vecsés–Ecser–Maglód–Valkó–Gödöllő–Szada–Veresegyház–Csomád érintésével Alsógődnél jutott ki ahhoz. A középső védőöv (Attila-II) a Soroksár–Soroksárpéteri–Pestszentimre–Rákosliget–Pécel–Isaszeg–Kerepes–Mogyoród–Fót–Dunakeszi íven húzódott. A belsőt (Attila-III) az akkori peremvárosok: Csepel–Pestszenterzsébet–Pestszentlőrinc–Rákoshegy–Rákoskeresztúr–Rákoscsaba–Cinkota–Rákosszentmihály–Rákospalota–Újpest peremén építették ki. A Szentendrei- és a Csepel-szigetet a németek védeni szándékozták. A védővonalak kiépítésénél

¹ Részletesen I.: *Ravasz István: Erdély mint hadszíntér 1944.* (Budapest, 1997.); *uő: A Kárpát-medence hadszíntérré válása 1944/45-ben. Új Honvédségi Szemle, 1991/8. sz., 26-28. o.; uő: A román átállás hatása a délkeleti hadszíntérré. Új Honvédségi Szemle, 1994/9. sz., 19-21. o.*

² Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd (a továbbiakban: KTB) 895. mikrofilmtekercs, 440608/44. sz. felvétel, 6742. sz. irat: 1.a./OKH sz. parancs

³ *Vidos Géza: Háborús emlékeim – III. 1944. márc. – szept. Hadtörténelmi Múzeum Kézirattára, 535-589. fsz., 34-35. o.*

Csepel-szigetet a németek védeni szándékozták. A védővonalak kiépítésénél felhasználták azokat a terveket is, amelyeket még az orosz haderő 1914 végi második uzsoki betörése nyomán dolgoztak ki. Mikor Hans Friessner vezérezredes, a német Heeresgruppe Süd (Dél Hadseregcsoport) parancsnoka, a magyarországi hadművelleti terület vezénylő tábornoka – Guderian parancsát mintegy megismételve – maga is rendelkezett e védelmi rendszer kiépítéséről, annak munkálatai már folytak.⁴

Az Attila-vonal eredendően nem magát a nagyvárost volt hivatott védeni, hanem az úgynevezett pesti hídfőt⁵. E kifejezés szeptember 11-én tűnt fel először, Vidos megbízásakor. A pesti hídfőnek a Karola- és a Margit-vonal összekötésén túl az is feladata lett volna, hogy távol tartsa a szovjet csapatokat a fővárostól, illetve hogy kiinduló bázisául szolgáljon egy nagyerejű támadásnak, amelyet a Kárpát-medence megtisztítására Hitler és Guderian többször is kilátásba helyezett. Október 12-én a kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy vezette VI. hadtestparancsnokságot a Honvéd Vezérkar főnöke, Vörös János vezérezredes elsődlegesen a pesti hídfő védelmének megszervezésére rendelte vissza az Északkeleti-Kárpátokban harcoló 1. magyar hadseregtől.⁶

A magyar állami vezetés eleinte a védelmi rendszer gyorsított ütemű kiépítése ellenére sem gondolt következetesen Budapest védelmére. November elejétől, alig hogy Szálasi Ferenc 4-én letette a nemzetvezetői esküt, megkezdődött a kormányzati kitélepipítése a fővárosból a nyugat-magyarországi ún. gyeplétes állásokra. A nemzetvezető akkor még úgy nyilatkozott, hogy „Budapest tartását csak abból a szempontból tartanám szükségesnek, ha erről a területről offenzív hadműveletek fognak kiindulni. Ha ezt nem akarják, akkor Budapest kiürítését feltétlenül végre kell hajtani...”.⁷ A nyilas vezetőket rövid időre az is elgondolkodtatta, hogy Serédy Jusztinián hercegprímás, esztergomi érsek és Ravasz László, a református püspöki kar elnöke, a két legnagyobb létszámú és befolyású magyarországi történelmi egyház vezetője október 30-án felszólította Szálasi, nyilvánítsa Budapestet nyílt várossá.⁸

November második felére az állami és katonai vezetés álláspontjában már nyoma sem volt bizonytalanságnak. A nyilas propaganda a főváros minden áron történő megvédését hirdette. Berégfy Károly vezérezredes, honvédelmi miniszter, egyben a Honvéd Vezérkar főnöke november 29-én vitéz Hindy Iván altábornagyot, aki a budapesti I. hadtest vezénylő tábornoki beosztását is megtartotta, a „székesfőváros területén magyar vonatkozásban teljhatalommal felruházva” gyakorlatilag Budapest teljhatalmú katonai biztosává nevezte ki.⁹

A magyar vezetés álláspontjának kikristályosodásában, amely újabb tényezőjét jelentette a főváros hadszíntérré válásának, nem kis szerepe volt a német nyomásnak. December 10-én Szálasi személyesen közölte Friessnerrel, hogy „a nagy európai gondolat jegyében kész Budapest nyílt várossá való kinyilvánításától elállni, és a fővárosnak erődde való felhasználását többé nem ellenzi”.¹⁰ Ez már Szálasi Hitlernél tett látogatását követően történt. Ugyanaznap Kovarcz Emil, a „nemzet totális harcbaállításával megbízott miniszter” rendeletet adott ki „Budapest székesfőváros általános és teljes mozgósítására, nemre való tekintet nélkül 14-70 éves korig”.¹¹

Az OKH számára, legalábbis a bekerítésig, nem volt kérdéses a pesti hídfő védelme. A Dunántúlt semmi esetre sem akarták feladni. Erre készítette őket (a teljesség igénye nélkül) az ún. Alpési Erőd (1944 őszén még nem lehetett előre látni, hogy végül nem épül ki) előterének védelme, a délnyugat-dunántúli olajmezők megtartása és a jelentős erőt képviselő balkáni

⁴ Tóth Sándor: Budapest felszabadítása. Budapest, 1975. (a továbbiakban: Tóth) 201. o.

⁵ Ravasz István: Pesti hídfő. In: Magyarország a második világháborúban. (Szerk. Sipos Péter – Ravasz István) Budapest, 2. kiadás, 1977. (a továbbiakban: Lexikon) 368. o.

⁶ Honvéd Vezérkar 1. osztály napi intézkedései (HL Vkf. 1. o. 304/a. doboz) 1502/Föv. hdm.-44.X.12. sz. irat.

⁷ Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon. Budapest, 1974. 173. o.

⁸ Ravasz István: Ravasz László; Gergely Jenő: Serédy Jusztinián. In: Lexikon 382. és 400. o.

⁹ Szakály Sándor: Hindy Iván. In: Lexikon 163. o.

¹⁰ Gosztonyi Péter: Légiveszély, Budapest! Budapest, 1989. (a továbbiakban: Légiveszély) 156. o.

¹¹ Légiveszély 153. o.

hadosztályok visszavonulási útjának fedezése. A Dunántúl tartásához elengedhetetlennek tartották a pesti hídfő (de nem a nagyváros) védelmét. November végén sem merült fel annak feladása, mikor a szovjet 57. hadsereg kitört a Duna-Dráva közén korábban foglalt hídfőkből és napok alatt elfoglalta a Dél-Dunántúlt. Nem merült fel, már csak azért sem, mert a német Dél Hadseregcsoport ebben az időben még tartotta a Karola-vonalat, annak jobbszárnya pedig Gödöllőtől északra csatlakozott az Attila-I vonalhoz. S tartotta a Margit-vonal keleti szektorát is: a szovjet 3. Ukrán Front támadása éppen annak elérésében fulladt ki. A pesti hídfő feladása a 2. Ukrán Front főerői (a 6. gárda-harcocsihadsereg, a 7. gárdahadsereg, az 53. hadsereg és az 1. gárda-lovas-gépesített csoport) számára tálcán kínálta volna a lehetőséget a Karola-vonal nyugatról történő átkarolására, ezzel a német 8. és a magyar 1. hadsereg elvágására a Dél Hadseregcsoport centrumától és balszárnyától; sőt veszélyeztethette volna a Duklai-szorost védő, majd onnan Szlovákia és a Cseh-Morva Protektorátus területén igen lassan, lépésről-lépésre visszavonuló német 1. páncéloshadsereg hátát.

Friessner december 18-án a megváltozott hadműveleti helyzetre¹² való tekintettel ugyan már a pesti hídfő kiürítését kérte¹³, de kérésének nem volt semmi fogantatja. Azt tervezte, hogy a pesti hídfőből kivont erőkkel erősíti meg a Margit-vonal védelmét, kelet felé pedig a Duna lesz a főellenálási vonal. Hitler azonban a pesti hídfő utolsó tőlényig (bis zum letzte Patrone) tartó védelmét rendelte el, az utolsó pillanatig hallani sem akart másról. Megtiltotta a kitörést védőknek, akárhányszor kérték is tőle annak engedélyezését. A Führer álláspontját természetesen politikai és presztizsok is motiválták. November 23-án elrendelte Budapest háztól-házig való védelmét, tekintet nélkül a lakosságra és az okozandó károokra, s ezzel megpecsételte a város sorsát.¹⁴

Friessner el szeretne volna kerülni, hogy a pesti hídfő védelmének irányításában vitába keveredjék a magyar katonai vezetéssel. Élénken élt még emlékezetében szeptemberi mérkőzése a Honvéd Vezérkar akkori főnökével, Vörös János vezérezredessel az erdélyi, majd az Arad környéki hadműveletek legfelső irányításáról. November 3-i hatállyal egyik legeredményesebb tábornokát, a III. páncéloshadtest parancsnokát, Hermann Breith páncélos tábornokot nevezte ki a fővárosi és környéki csapatok és hadműveletek vezénylő tábornokává (Kampfkommandant Budapest).¹⁵

Friessner előérzete nem volt alaptalan. Bár Beregffy nagyságrendekkel kevesebb eséllyel szállhatott szembe a német katonai vezetés akaratával, mint Vörös, mégis nehezményezte a magyar főváros védelmének német kézbe vételét. Ezért is került sor részéről Hindy kinevezésére. Hiába. A teljhatalmú magyar vezénylő tábornoknak egyetlen pillanatra sem nyílt lehetősége a hadműveletek irányítására, hatásköre kimerült fegyelmi, utánpótlási és ellátási kérdésekben, amiért nem egy esetben panaszkodott is. A két hadvezetés között azonban nem alakult ki újabb mérkőzés.

A szövetséges parancsnoklási viszonyok (nem csupán Budapest, de az egész magyarországi hadszíntér vonatkozásában) Szálasi és Hitler december 4-i találkozásán is felmerültek. A Führer hozzájárult, hogy olyan esetekben, amikor német alakulatot sorolnak be magasabb szintű magyar parancsnokság alárendeltségébe, a magyar vezénylő parancsnok irányítsa a közös hadműveleteket. Ilyen azonban a gyakorlatban ritkán fordult elő, a német parancsnokságok irányító szerepe vált általánossá. Azt persze Hitler kikötötte, hogy a térségben a legfelsőbb szintű irányítás a Dél Hadseregcsoport parancsnokának kezében maradjon.

Friessner, magától értetődően, tapasztalt katonát nevezett ki a pesti hídfő védelmének élére. A politika azonban, nem először és nem utoljára a háború menetében, beleszólt a katonák dolgába. Himmler, az SS birodalmi vezetője esetleges népmozgalmaktól (például munkásmegmozdulásoktól, vagy gettófelkeléstől) tartott a védők háta mögött. Szerette volna keresztülvinni Hitlernél, hogy cserélje fel (az egyébként általa is nagyra tartott) Breith-et egy SS-tábornokkal. Beregffy intézkedése Hindy kinevezésére kapóra jött: arra hivatkozva elérte, hogy Hitler december 1-i hatállyal erődé nyilvánította a magyar fővárost (Festung Budapest),

¹² *Ravasz István*: Észak-magyarországi hadműveletek. In: Lexikon 102. o.

¹³ *Tóth* 204. o.

¹⁴ HL KTB 897/b. 26. XI. 44.

¹⁵ *Tóth* 35. o.

felállította annak egységes parancsnokságát, melynek élére Otto Winkelmann rendőrtábornokot nevezte ki. Az SS-Obergruppenführer und General der Polizei rendfokozatot viselő Winkelmann e napon kapta meg a General der Waffen-SS kinevezést is, s vált a fegyveres SS tábornokává.¹⁶ Megjegyzendő, hogy a szakirodalom egy részében – tévesen – november 23-a terjedt el Budapest erőddé nyilvánításának dátumaként.

Winkelmann azonban nem sokáig látta el ezt a beosztást. Ő volt a magyarországi SS- és rendőri erők főparancsnoka (Höherer SS- und Polizeiführer in Ungarn), ami eléggé lekötötte, s Friessner ezen az alapon opponálta is kinevezését. Winkelmann (Friessner véleményével egybecsengően) kinevezését követően azonnal javasolta a Führernek a pesti hídfő kiürítését, amit az nem vett jó néven. December 5-én Hitler Karl Pfeffer-Wildenbruch SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und der Polizei-t, a IX. SS-hegyihadtest parancsnokát nevezte ki a Budapest-erőd teljhatalmú parancsnokává. Az SS-hadtesttörzs idehozatalával már nem csupán Hindy altábornagyot, de a magyar I. hadtest parancsnokságát is kikapcsolták az érdemi harcvezetésből. Az OKH nem értett egyet a két rendőrtábornok egymást követő kinevezésével az ostrom előtt álló hídfő védelmének élére, ám csupán annyit tudott elérni, hogy Pfeffer-Wildenbruch vezérkari főnökévé egy harctéri tapasztalatokkal rendelkező Wehrmacht-főtisztet nevezzenek ki. Usdau Lindenau vezérkari alezredes december 19-én, a menetrendszerű bécsi gyorssal utazott Budapestre.¹⁷

Pfeffer-Wildenbruch már korábban a fővárosba érkezett. A IX. SS-hegyihadtest parancsnokságát a védelem megszervezésének előkészítésére (alakulatok nélkül) már október 30-én Budapestre küldték, s alá rendelték az október 21-én feloszlott magyar VI. hadtestparancsnokság állományát is (parancsnoka a kiürítési kormánybiztossá kinevezett Farkas vezérezredes helyett október 16-tól Nagyöszy Miklós altábornagy volt). A német anyagokban Budapest-hadtestcsoport (Korpsgruppe Budapest) néven is előforduló parancsnokság közvetlenül a Dél Hadseregcsoporthoz tartozott, parancsnokságának volt alárendelve. A Budapest-hadtestcsoportot vezénylő Pfeffer-Wildenbruch és a német III. páncélos-hadtest parancsnokaként „Budapest harcparancsnoka” megbízással rendelkező Breith hatáskörét nem határolták el, legalábbis erre utaló irat nem maradt fenn. (A IX. SS-hegyihadtest parancsnoksága csak november 10-én települt át Zágrábból Budapestre.)¹⁸

Pfeffer-Wildenbruch – Friessner és vezérkari főnöke, Helmuth von Grolman altábornagy szerint – alkalmas lehetett a védelmi állásrendszer kiépítésének felügyeletére, illetve az arcvonal mögötti népmozgalmak és szabotázsok megelőzésére vagy elfojtására, de hadműveletek irányítására nem. Márpedig a front november első napjaiban elérte a magyar fővárost. Ezek után került sor Breith harcparancsnoki megbízására. A német vezetés eme kettőssége, amely tovább bonyolította a vezénylési viszonyokat a magyar főváros térségében, december 12-én szűnt meg, amikor a IX. SS-hegyihadtest parancsnoksága, a német 6. hadsereg egyik hadtestparancsnokságaként a pesti hídfő, valamint a nagyváros teljes területén átvette a harcvezetést. Breith-et ezt követően (még az ostromgyűrű bezárulta előtt) elvezényelték a pesti hídfőből.¹⁹

A némethez hasonlóan a magyar politikai vezetés is megkísérelte, hogy beleszóljon az események alakításába. December 31-én a Kőszegen tartózkodó Szálasi miniszterelnöki minőségében Budapest kormánybiztosává, pártvezetőként a főváros pártmegbízottjává nevezte ki Vajna Ernőt (a belügyminiszter testvérét), aki másnap különgépen be is repült az ostromlott

¹⁶ HL KTB 897/a. Anlagen I. XII. 44.

¹⁷ *Gosztonyi Péter*: A magyar Honvédség a második világháborúban. Budapest, 2. kiadás, 1992. (a továbbiakban: *Gosztonyi*) 228-229. o.; *Borus József*: Karl Pfeffer-Wildenbruch, illetve Otto Winkelmann. In: *Lexikon* 369., illetve 480. o.

¹⁸ *Ungváry Krisztián*: Budapest ostroma. Budapest, 1998. (a továbbiakban: *Ungváry*) 36-37. o.; *Zákó András*: Őszi harcok, 1944. Budapest, 1991. 100-101. o.

¹⁹ Uo.

fővárosba.²⁰ Sokkal többet azonban, mint az amúgy sem egyszerű vezetési viszonyok további bonyolítását, nem ért el vele. Vajna ugyanúgy nem játszott érdemi szerepet, mint Hindy.

Gondoljuk végig: a harcok irányítója a gyakorlatban Lindenau alezredes, aki több német és magyar tábornok felett rendelkezik; a tényleges parancsnok Pfeffer-Wildenbruch, a birodalmi párthadsereg háromcsillagos rendőrtábornoka, akit a várt ellenállás letörésére helyeztek ide, ám harcvezetési gyakorlata nincs. Kettejük szervezetszerű előjárója a német 6. hadsereg kemény, de a magyarokat nem sokra tartó parancsnoka (karácsonytól Hermann Balck páncélos tábornok), illetve végső soron a Dél Hadseregcsoport főparancsnoka (karácsonytól Otto Wöhler gyalogsági tábornok), hiszen Magyarország egésze akkor már hadműveleti terület. Ugyanakkor a helyszínen van Winkelmann, a magyarországi SS- és rendőralakulatok főparancsnoka is, s a Festung Budapest parancsnoka szintén egy SS-tábornok, aki formailag is alá van rendelve Winkelmannak; mindezekon túlmenően az összes magyarországi német csapatok felett elvileg és egyidejűleg Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornok, német katonai attasé és meghatalmazott tábornok, valamint Edmund Veessenmayer teljhatalmú birodalmi követ, gyakorlatilag német helytartó is rendelkezik. Mellettük működ(ne ha hagynák) Hindy és Vajna, miközben kettejük viszonya sem teljesen tisztázott, továbbá Csipkés Ernő címzetes vezérőrnagy, Budapest városparancsnoka; a háttérbe szorított dr. Makay Gyula főpolgármestert, Hindyn keresztül Beregffy Károly vezérezredes, honvédelmi minisztert – egyben a Honvédség főparancsnokát és a Honvéd Vezérkar főnökét –, a főpolgármesteren keresztül Vajna Gábor belügyminisztert, Beregfy és Vajnán keresztül ad absurdum Szálasit nem is említve! S nem szabad kihagyni a felsorolásból a katonai és a polgári vezető szervezetek, illetve a törvényeket egyként semmibe vevő nyilas fegyveres testületeket és Szálasit által az ostromgyűri bezárulta utáni napokban kinevezett vezetőiket: a fővárosi nyilas pártszervezet vezetőjét, egyben a főváros nyilas karhatalmi parancsnokát, Nidosi Imrét és a főváros nyilas katonai parancsnokát, Csiky Erichet sem.

Az ostromgyűri kialakulása a Budapest-erőd körül

A szovjet vezetés sem tervezte Budapest ostromát. Egészen az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet kudarcáig úgy gondolták, különösebb erőfeszítés nélkül bevonulhatnak a magyar fővárosba. A legfelső vezetés politikai megoldást szeretett volna elérni, a 2. Ukrán Front és az oda beosztott hadseregek parancsnokságai tartottak a harcok elhúzódtásától és az azzal együtt járó nagy veszteségektől. A nyilas hatalomátvételt követően azonban, amikor Moszkva számára is világossá vált, hogy a magyar hadsereg nem vált ki az arcvonalból és nem omlott össze, a hangsúly a katonai megoldásra helyeződött.

Október 24-én Szemjon Tyimoszenko marsall, a Vörös Hadsereg legfelsőbb főparancsnokának, Sztálinnak a 2. és 4. Ukrán Front irányában tevékenykedő személyes megbízottja és a két frontparancsnok, Rodion Malinovszkij marsall és Ivan Petrov hadseregtábornok direktívát kapott, amelyben Sztálin elrendelte, hogy a magyar csapatok ellen ugyanúgy kell harcolni, mint a németek ellen. (Egyes szovjet seregtestek előrenyomulását az előzetes fegyvereszüneti feltételek október 11-i aláírását követően ugyanis leállították.)²¹ Ekkor döntöttek úgy Moszkvában, hogy a következő hadműveleti cél Budapest birtokba vétele legyen. Elsődlegesen politikai okok szóltak a magyar főváros elfoglalása mellett. Sztálin így szeretné volna elérni, hogy Magyarország mégis kilépjen a háborúból. A hadművelet végrehajtására a 2. és 4. Ukrán Frontot jelölték ki.

Október közepén Winston Churchill brit miniszterelnök és Anthony Eden külügyminiszter Moszkvában tárgyalt. Sztálin arról beszélt, hogy elsőként a Magyarország területén álló német-magyar csoportosítás szétverését tervezi, mivel az lehetővé tenné a német határ gyors elérését: „...igyekszünk gyorsan kijutni a hitleri Németország határaihoz [...] ehhez előzőleg szét kell vernünk a magyar területen levő ellenséget. Magyarországhoz fűződik fő érdekünk”.²² Nem tudni,

²⁰ Ungváry 224. o.

²¹ *Styemenko, Szergej: A Vezérkar a háború éveiben.* Budapest, 1975. (a továbbiakban: *Styemenko*) 274-275. o.

²² Uo. 276-278. o.

mennyire őszintén mondta, s mennyiben szánta megtevesztésnek kijelentését, mindenesetre a fő hadszíntér szerepét továbbra is a lengyel síkság játszotta (Sztálin mindig nagy jelentőséget tulajdonított az egyes fővárosok birtoklásának, s ebben a hadműveleti irányban érthette el Varsót majd Berlint), de a Kárpát-medencében sem maradt el a folytatás.

Elhúzódo ostromra azonban még ekkor sem gondoltak. Gyors, a német villámháborús offenzívákra emlékeztető támadással, menetből szerették volna elfoglalni Budapestet. Ez, ha sikerül, nem jár komolyabb harcokkal a fővárosban. Nem egy európai nagyváros esett el ilyen módon a háborúban. Sztálin október 28-án (telefonon, s nem rádión, mint az a köztudatban elterjedt) maga adta ki a parancsot Malinovszkij marsallnak, a 2. Ukrán Front parancsnokának a támadás megindítására.²³

A helyszínen azonban másként látták egy ilyen offenzíva lehetőségeit, mint a távoli Moszkvában. Malinovszkij nem tartotta elégségesnek a rendelkezésre álló erőket Budapest menetből történő elfoglalására. Tudott az Attila-vonal gyorsított ütemű kiépítéséről és német tartalékokat sejtett a térségben. Tartott a hadműveleti mélységben kellemetlen meglepetéseket okozni képes páncélos, páncélgránátos és lovas alakulatoktól. Tényszerűen el kell ismerni, hogy nem az arcvonalat tartó magyar 3. hadsereg ellenálló erejétől féltette a hadművelet végrehajtására kijelölt csapatait, de féltette, s ezt meg is mondta Sztálinnak. Haladékat kért, hogy több erőt csoportosíthasson a kijelölt támadási sávba. Sztálin azonban magabiztosan hátrította el a frontparancsnok kérését és politikai érdekekre hivatkozva ragaszkodott annak másnapi megindításához.

Október 29-én a szovjet 46. hadsereg, Slein altábornagy vezetésével, támadásba lendült a Duna-Tisza közén. A magyar 23. tartalékhadosztály nem bírta a nyomást, a támadó ékek estig 8-10 km-re behatoltak a védelembe. Slein az Alpár–Kiskunfélegyháza terepszakasgról Kecskemét irányába még aznap este harcba vetette a 2., másnap hajnalban a 4. gárda-gépesített hadtestet. A magyar 3. hadsereg arcvonala összeomlott. November 2-án a szovjet csapatok délről elérték az Attila-vonal külső védőövét, ott azonban súlyos harcokba bonyolódtak és végleg elakadtak. Az Attila-vonal védelmére sebtében bevetett erők, így a magyar 10. gyalog- és 1. huszárhadosztály részei, Billnitzer Ernő vezérőrnagy rohamtüzér- és Kozma József ezredes légvédelmitüzér-csoportja, a 8. és 22. SS-lovashadosztály részei, magyar és német riadó-, karhatalmi- és őrszázlójak a 3. hadsereg hátráló alakulataival együtt megállították és felmorzsozták a támadókat. Malinovszkijnak és tábornokainak igaza lett.

A menetből való elfoglalás kudarca új koncepciót kidolgozását tette szükségessé a szovjet hadvezetés számára. A november 4-i direktíva Budapest két oldalról történő bekerítését tartalmazta, immár távlati, s nem közvetlen célként határozva meg azt. Ekkor döntöttek arról, hogy a Kárpátalja és Kelet-Szlovákia határán lekötött, így Budapest térségétől messze álló 4. Ukrán Front helyett az időközben a Dél-Dunántúlra átkelt 3. Ukrán Frontot vonják be a magyar főváros elfoglalását célzó támadásba a hadművelet fő terheit továbbra is viselő 2. Ukrán Front mellett.²⁴

A bekerítés csak karácsonyra valósult meg, több hadművelettel. Ezeket nincs most módunkban részletesen bemutatni, csupán néhány problémára mutatunk rá. Az egyes hadműveleteket és az azokat végrehajtó seregtesteket a mellékelt táblázat sorolja fel.

Szovjet részről még ekkor sem lett volna szükségszerű, hogy Budapest hosszan tartó, súlyos harcok színterévé váljon. December végére leküzdötték a Karola-vonalat és a Margit-vonal keleti szektorát. Döntéshelyzetbe kerültek: támadjanak tovább északnyugat általános irányban, csak a feltétlen szükséges mértékben hagyva hátra a bekerítés arcvonalát tartó lekötő csapatokat Budapest körül, vagy állítsák le előnyomulásukat és fordítsanak jelentős erőt a nagyváros ostromára. Az utóbbi mellett döntöttek, az ő oldalukról ez volt az a tényező, amely hadszíntérre változtatta a magyar fővárost.²⁵

---

²³ Tóth 23-24. o.

²⁴ *Styemenko* 283-284. o.; *Minaszjan, M. M.*: *Oszvobozsgyenyije naródoj Jugo-Vosztocsnoj Evropü.* Moszkva, 1967. (a továbbiakban: *Minaszjan*) 309., 318., 332. o.

²⁵ Tóth 100. o.

A döntés miérettje jelenleg nem adható kimerítő válasz, ahhoz további szovjet levéltári kutatásokra volna szükség. Mégis, a probléma bizonyos vonatkozásai megközelíthetők. A szovjet csapatok utánpótlási vonalai az erdélyi és az alföldi hadműveletek után igen megnyúltak (bár éppen 1944 nyarán és őszén láthattuk annak példáit, hogy adott esetben ezt igyekeztek figyelmen kívül hagyni). Komolyabban jött számításba az erők kiegyenlítődése december végére. Az Ipoly és Garam közén ekkor már folyt a német LVII. páncéloshadtest ellentámadása, amelynek következtében Léva alól kellett visszafordítaniuk a 6. gárda-harcokoszahadsereg főerőit. A Dunántúlra beérkezett a Varsó térségéből átcsoportosított IV. SS-páncéloshadtest. A Dél-Dunántúlon lévő 57. hadsereg így is sokkal nyugatabbra állt, mint a 2., 3. vagy 4. Ukrán Front bármely más seregtete, s vele szemben a német 2. páncéloshadereg egyre több erőt tudott felsorakoztatni. A szovjet vezetés, feltehetően tanulva az október-november fordulóján Budapest alatt elszenvedett kudarcból, nem kockáztatott, jöllehet egy újabb gyors előretörésnek lettek volna komoly eredménnyel kecsegtető céljai, így a zalaí olajmezők és/vagy a Bécsi-medence elérése, illetve a balkáni német csoportosítás elvágása Németországtól.

Nem zárhatók ki a döntésből a politikai és presztizs-szemponok sem. Sztálin egyszer már (a kiugrási kísérlet kudarcá után) úgy döntött, hogy Magyarországot a főváros elfoglalásával kapcsolja ki a német blokkból. Igaz, hogy november elejére a menetből való elfoglalás kísérlete kudarcot vallott, de Sztálin feltehetően nem változtatta meg két héttel korábbi véleményét. Meg lehetett győződve, hogy a főváros eleste után a még fegyverben álló magyar csapatok zöme nem folytatja a harcot, s ha Magyarország román vagy bolgár mintájú átállása nem is következik be, de a még német oldalon harcoló országok közül kiválása igen. Azt viszont még Sztálin is belátta, hogy november 7-ét a Magyarországon harcoló szovjet csapatok nem ünnepelehetik meg a magyar fővárosban, ahhoz már túl kevés az idő, illetve nem áll rendelkezésre elegendő erő. Előtérbe került a két oldalról történő bekerítés, majd az azt követő, előkészített ostrom koncepciója.

A döntésben szerepet játszhatott az időjárás is. Szergej Styemenko vezérezredes, a szovjet vezérkar hadműveleti csoportnöke emlékirataiban esős, felhős, ködös időre panaszkodik. Leírja, hogy a „...*légierő úgyszólván alig tevékenykedett...*” és a sáros utak megnehezítették az utánpótlást (a romániai utakra gondolt, amelyeken a két front utánpótlását megoldották, a viszonylag fejlett magyar úthálózat esős időben is járható volt).²⁶ Egy nagy távolságú támadáshoz elengedhetetlen a légierő támogatása és az utánszállítás folyamatosága, akár a Tuhacsevszkij-féle mélyhadművelet-elmélet, akár a német villámháborús minta alapján kívánják lefolytatni azt. A viszonylag kisebb területet érintő bekerítés és az azt követő módszeres ostrom inkább tűnhetett megvalósíthatónak ilyen körülmények között, mint a továbbtámadás erőltetése nyugati irányban.

Malinovszkij, részben a november 4-i direktíva elveinek eleget téve, nagyobb részt saját elképzeléseit követve, széles arcvonalon, három főirányt kijelölve támadott és viszonylag lassan haladt előre Budapest keleti, majd északi irányú átkarolására. A szovjet főparancsnokságtól november 26-án kapott direktíva meg is rőtta ezért, s elrendelte, hogy egy irányban alakítson ki döntő fölény kiharcolására képes ún. csapásmérő csoportosítást.²⁷ Az ennek megfelelően december 5-én felújított támadás valamivel nagyobb ütemet ért el. Ezzel azonban még mindig csak a főváros északi irányú átkarolását valószínűsítették meg a vezetése alatt álló 2. Ukrán Front főerői.

Ekkor került előtérbe a 3. Ukrán Front jobbszárnya. Fjodor Tolbuhin marsall inkább alkalmazta a szűkebb sávban nagyobb erővel végrehajtott támadási modellt, mint Malinovszkij. A Dél-Dunántúlra átkelt 4. gárdahadsereg december elején megközelítette a Margit-vonal keleti szektorát. Ha képes az addigi ütemben folytatni támadását, napokon belül elérí a Margit-vonalat, amelyet nem védtek számottevő harcértékű csapatok. Ezt gondolhatta végig Malinovszkij, valamint azt, hogy az ő csapatai előtt a pesti oldalon ott áll a mélységben jól tagolt és jól megerősített Attila-vonal; a Margit-vonalon belül (a hadműveleti mélységben) viszont a budai oldalt nem védi semmi, sőt senki.

Ebben az összefüggésben vet fel érdekes problémát a szovjet 46. hadsereg átkelése a Duna jobbpartjára Ercsinél. Amikor december 4-én az erőszakos átkelés megkezdődött, a 4.

---

²⁶ *Styemenko* 276. o.

²⁷ *Tóth* 62-64. o.; *Minaszjan* 321-322. o.

gárdahadsereg támadó éle már közel járt a térséghez. 6-án Adonyánál találkoztak is a két hadsereg ékei.²⁸ A 2. Ukrán Front parancsnoka maga rendelte el az átkelést, központi intézkedést nem kapott rá. Ha a 46. hadsereg igen sok áldozatot követelő, kellően elő nem készített, tüzérségi előkészítés nélkül megkezdett átkelése nem valósul meg, a Margit-vonalat csak a 3. Ukrán Front csapatai érik el. Malinovszkijnak, amennyiben presztizs-okok vezérelték, csalódnia kellett: a Legfelsőbb Főparancsnokság a már átkelt 46. hadsereget átadta a 3. Ukrán Frontnak. Érdekes véletlen, hogy a november 7-i díszszemlén Tolbuhin részt vett, s találkozott Sztálinnal, Malinovszkij nem.²⁹

Tolbuhinnak egyébként konkrét szerepe volt annak eldöntésében, hogy a szovjet hadvezetés a bekerítést és az ostromot választotta. December 10-én, amikor a 46. hadsereg nagyobb része már a Duna jobbpartján állt, javaslatot tett a vezérkarnak, hogy célszerűbb a 3. Ukrán Front csapatait Budapest elfoglalására alkalmazni, mint tovább támadni velük nyugat felé. Ekkor kérte azt is, hogy a 46. hadsereget adják át neki.³⁰

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Budapest bekerítésére és elfoglalására intézkedő december 12-i direktívája a Dunától nyugatra Tolbuhin javaslatait tükrözte, beleértve a 46. hadsereg átadását is.³¹ (Nem zárható ki, hogy nem csupán Malinovszkijt vezették presztizs-szempontra Tolbuhinnal, de Tolbuhint is Malinovszkijjal szemben.) Ugy tűnik, Budapest kérdésében Malinovszkij nehézkesebbnek bizonyult. A főváros bekerítésére vonatkozó hadműveleti tervet is a 3. Ukrán Front törzse nyújtotta be korábban, már december 15-én.³² A 2. Ukrán Front törzse két nappal később készült el. A kétnapos eltérés nem befolyásolta a 20-án megindult offenzíva eredményét, de megnehezítette a szovjet vezérkar hadműveleteket koordináló munkáját. Megjegyzendő azonban, hogy a 12-i direktíva 2. Ukrán Frontra vonatkozó előírásai sok tekintetben meghagyták Malinovszkijnek a támadás megindítására 11-én jelentett elgondolását (a komplex hadműveleti terv nem azonos a vázlatos előzetes elgondolással).³³

A 3. Ukrán Front 4. gárda- és 46. hadseregének december 20-án indított támadása eredményeként karácsonyra elesett a Margit-vonal keleti szektora. 25-én a 46. hadsereg 10. gárdalövészhadteste Szentendrénél nyugatról kijutott a Dunához, 26-án a 4. gárdahadsereg és a 18. önálló harcokcsihadtest (nem azonos a későbbiekben többször említett Afonyin-féle 18. önálló lövészhadtesttel) elfoglalta Esztergomot. A 46. hadsereg kialakította Buda körül a belső, a 4. gárdahadsereg a külső gyűrűt. A Csepel-sziget legnagyobb része már szovjet kézen volt. A pesti oldalon, a főerővel Párkány irányába támadó 7. gárdahadsereg átkelt a Szentendre-szigetre és csaknem teljesen elfoglalta azt. A pesti hídfőt védő csapatok a Margit-vonal áttörésének hírére december végére visszavonultak az Attila-vonal harmadik, legbelső védőövébe.

Magában az Attila-vonalban a harcok november eleje óta sosem szüneteltek, de előkészített, hadműveleti mélységű áttörést célzó támadás december utolsó dekádjaig nem érte a védőket. A pesti hídfőt délen november eleje, a menetből indított offenzíva kudarca óta a 46. hadsereg, majd annak dunai átkelése után a 18. önálló lövészhadtest támadta, kisebb erővel. A pesti hídfő keleti védelmi vonalaira november-december során fokozatosan, előrehaladásának függvényében zárkózott fel a 7. gárdahadsereg és a 6. gárda-harcokcsihadtest balszárnya. Ekkor került Pécel – Isaszeg térségébe a román 7. hadtest. Észak-Pest előtt csak december utolsó végén, a 20-i szovjet támadás során jelent meg a 30. lövészhadtest. Malinovszkij 18-án elrendelte, hogy a három hadtest 20-án, a főváros bekerítésére irányuló támadás megindításával egyidőben, kezdje meg a pesti hídfő közvetlen ostromát és 23-án estére foglalják el azt a Duna vonaláig.³⁴

---

²⁸ *Minaszjan* 323., 329. o.

²⁹ *Tóth* 81. o.; *Styemenko* 286-287. o.

³⁰ *Tóth* 105. o.

³¹ *Tóth* 104-106. o.; *Minaszjan* 343. o.

³² *Styemenko* 287. o.

³³ *Tóth* 107. o.

³⁴ *Tóth* 115. o.; *Minaszjan* 346. o.

Az ostromot a szovjet seregetestek korábbi alárendeltségükben kezdték meg. A 2. Ukrán Front 7. gárdahadseregének 30. lövészhadteste (25. gárda-, 151., 155. lövészadosztály; parancsnok G. Sz. Lazjko vezérőrnagy) Észak-Pestet; a román 1. hadsereg, majd a 7. gárdahadsereg román 7. hadteste (2., 19. gyalog-, 9. lovashadosztály; parancsnok Nicolae Sova hadtesttábornok) Kelet-Pestet; a front-közvetlen 18. önálló lövészhadtest (66., 68. gárda-, 297., 317. lövészadosztály; parancsnok I. M. Afonyin vezérőrnagy) Dél-Pestet támadta. A budai oldalon a 3. Ukrán Front 46. hadserege állt: északon a 75. lövészhadtest (109., 113, 180. lövészadosztály; parancsnok A. Z. Akimenko vezérőrnagy), délen a 37. lövészhadtest (108. gárda-, 326., 320. lövészadosztály; parancsnok F. Sz. Kolcsuk vezérőrnagy).³⁵

A pesti oldalon a három hadtest folyamatosan tért át az ostromra az Attila-vonalban folytatott harcokból december utolsó és január első napjaiban. A budai oldalra kijutó két seregetest december végén a 2. gárda-gépesített hadtest magasabbegységeivel (4., 5., 8. gárda-gépesített-, 37. gárda-harcokosdandár) megerősítve elfoglalta a Buda-környéki falvakat, majd január 3-ától a német felmentési kísérletek miatt leállította támadását, s csak január végén kapcsolódott be az ostromba, már a gépesített hadtest nélkül.³⁶

Január 11-án hozták létre a 2. Ukrán Front közvetlen alárendeltségében a Budapesti Csoportot (Budapestszkaja Gruppy). Parancsnokságával Ivan Afonyin vezérőrnagyot bízták meg. Január 22-i sebesülését követően Ivan Managarov altábornagy, az 53. hadsereg parancsnoka vette át parancsnokságot. Afonyin viszonylag önállóan vezette a csoportot, már hosszabb ideje egy frontközvetlen hadtest parancsnoki teendőit látta el; nem kötődött Malinovszkijhoz – hadtestét csak november 14-én adták át a 4. Ukrán Fronttól (a 30. hadtesttel együtt) a 2. Ukrán Frontnak. Malinovszkijhoz inkább Managarov kötődött: az ostrom utolsó három hetében egyértelműen Malinovszkij elképzelései érvényesültek. A mérleg Tolbuhin oldaláról egy kicsit visszabillent Malinovszkijéra.³⁷

A román 7. hadtestet január 15-én, a szovjet 30. lövészhadtestet 20-án vonták ki a Budapesti Csoportból. A 30. hadtestet a harmadik német felmentési kísérlet kezdeti sikeres térnyerése miatt a 3. Ukrán Fronthoz vezényelték, Budapesttől délre a Duna balpartjára, a román hadtestet pedig – Sova tábornok erélyes tiltakozása ellenére – a Felvidékre, a többi román seregetesthez. (Sovát ezért, bár névleg más miatt, nem sokkal később leváltották és bebörtönözték.) Pest január 18-i elestét követően a 18. hadtest átkelt Budára. A 37. és 75. hadtest csak 20-án lépett a Budapesti Csoport kötelékébe, s ezzel visszakerült a 2. Ukrán Front alárendeltségébe. Az ostromból kivette a részét a szovjet Dunai Katonai Flottilla, s annak 83. tengerészgyalogos-dandára is. Ez utóbbi katonái mászták meg partraszállást követően a Gellért-hegyet a Duna felől, február 11-én.³⁸

Az ostromlók létszámát az őket ezideig legjobban ismerő Tóth Sándor sem tudta pontosan összeállítani, teljes adatsort még a szovjet levéltárakban folytatott kutatásai során sem bocsátottak rendelkezésére. Január 1-ére a három pesti hadtestre 66 900 főt ad meg.³⁹ Ha ehhez hozzáadjuk a két budai lövészhadtestet (de a gépesített hadtestet nem), valamint a Budapesti Csoportot megerősítő (a finnországi frontról hozott) két lövészadosztályt, egy harcokosi- és hat nehéz tüzérdandárt, a támogató flottillát, a tengerészgyalogos-dandárt és csatarepülő-hadtestet, akkor túlhaladjuk a 150 ezres számot. Ungváry Krisztián 156 000 ostromlót mutat ki január 1-én, de maga is hozzáteszi a „kb.” jelzőt.⁴⁰

A védők létszámáról sincs pontos adatsorunk. A gyűrű a Dél Hadseregcsoport december 30-i jelentése szerint 95 000 fő (ebből 45 000 német) körül zárult be.⁴¹ Hingyi László számításai szerint a védők összlétszáma nem haladta meg a 70 000 főt: 28 000 német és 29 000 magyar katona,

³⁵ Tóth Sándor: Budapesti csata; Budapesti csoport (szovjet). In: Lexikon 58-59. o.

³⁶ Lexikon 58-59. o.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Tóth 207. o.

⁴⁰ Ungváry 75-77. o.

⁴¹ HL KTB 897/b. 31.XII.44.

továbbá 2 000 fő hadikórházi személyzet és 2 000 nyilas fegyveres jelenlétét tekinti bizonyítottnak, amihez még hozzá kell számolni az önkénteseket és az alkalmi harcscsoportokba (esetenként fegyveres kényszerrel) besorozottakat (összesen nem több mint 1000 főt).⁴² Ungváry Krisztián nagyságrendileg hasonló, 79 000 fős védősereget mutat ki, amelyből 38 000 volt magyar.⁴³ Gosztanyi Péter 70 000 fővel számol, azon belül 37 000 magyar katonával.⁴⁴

A a 2. Ukrán Front 188 000 védőt jelentett szovjet vezérkarnak.⁴⁵ Ezt a számot, amit (Tóth Sándor kivételével) az 1989 előtti magyar szakirodalom is átvett, semmilyen ismert levéltári forrás sem támasztja alá. Malinovszkij ragaszkodott az ostrom elhúzódását – szerinte – igazoló magas számhoz, s februárban produkálta is az ennek megfelelő hadifogoly-mennyiséget. Ekkor terjedt el az a szovjet gyakorlat, hogy a fogságba esett katonákat, ha számuk kevésnek tűnt, összefogdosott civilekkel egészítették ki.

Német részről a katlanban rekedt a 8. (Florian Geyer) SS-lovashadosztály és a 22. (Maria Theresia) SS-önkéntes lovashadosztály, valamint a 13. és a Feldherrnhalle páncélosadosztály (utóbbi 1 ezrede nélkül); a 271. népi gránátoshadosztály egy zászlóalj, a 239. rohamlövegbanda részei, az 1. és 12. SS-rendőrezred, a 102. SS-Polizei harcokocsiszázad, a 12. légvédelmi-tűzérosztályból, valamint az ukrán legénységű Galizien-2. SS-dandár 201. nehéz-tűzérosztálya (lövegei nélkül), a Luftwaffe tábori repülőcsoportja, nyolc riadózászlóalj, sok kisebb alakulat, köztük a segédszolgálatot teljesítő Deutsche Jugend.⁴⁶

Magyar részről gyűrűbe szorult a 10. gyaloghadosztály, a 12. tartalékhadosztály, az 1. páncélosadosztály és az 1. huszárhadosztály részei, a Billnitzer-csoport (az 1., 6., 7., 10., 13., 16. és 24. rohamtűzérosztály részei), a Kozma-csoport (az 1., 201., 206., 207. és 208. légvédelmi-tűzérosztályból, valamint az 52. páncélozott önjáró [Nimród] géppágyús zászlóaljból szervezett budapesti légvédelmi-tűzércsoport), a különleges műszaki parancsnokság és alárendelt alosztályai (a 201., 202. és 203. különleges műszaki zászlóalj, a 101. helyreállító zászlóalj), más műszaki csapatrészek (a VIII. és IX. utászászlóalj, a VI/2. utászszázad, a 112. és 153. kerékpáros utászszázad, a VII. és VIII. tábori pótutászszázad, a 72/101. és 72/106. nagyfeszültségű villamos akadályszázad, a 134., 138., 401. és 404. hadihídoszlop, az I/1-2. és III/1-2. honi építőszázad, illetve a 101. és 102. rohamcsónakszázad), a Budapest őrszázóalj, öt csendőrszázóalj (a beszercei, a galántai, a pécsi, a székelyudvarhelyi és a zilahi), tizenkét különféle üteg és négy különféle század.⁴⁷

Korábban kezdték szervezni, de Budapest védelmére alakult meg az 1-2. egyetemi rohamzászlóalj, a rendőr rohamzászlóalj, a Prónay-különítmény és a Vannay-zászlóalj. Az ostrom során alakult meg öt területi és három „szakmai” (munkahelyi) harcoló hungarista-harcscsoport (a csepeli, a zugló-kőbányai, a belvárosi, a buda-hegyvidéki és az észak-pesti, illetve a MAV-, a BSZKRT- és a Posta-), a nyilas Fegyveres Nemzetszolgálat néhány különítménye (általában kerületenként egy, de pontos számuk nem ismert) és a budapesti csata idején építettek három páncélvonatot is. További fegyveres erőt jelentettek a kerületi kiegészítő karhatalmi (KISKA) zászlóaljak, bár közöttük magukat „Kiskás” alakulatnak álcázó ellenálló csoportok is voltak, így a védők létszámához ezeket nem szokás hozzászámolni.⁴⁸

A német és a magyar alakulatok sem fegyverzetük, sem létszámuk tekintetében nem érték el a hadrendben meghatározott „kelláladékot”, sőt harcértékük az elszenvedett veszteségek nyomán és a kellő utánpótlás hiányában folyamatosan csökkent (nem így az oroszoké). Ennek következtében

⁴² Hingyi László: Budapestben bekerített alakulatok In: Lexikon 58. o.

⁴³ Ungváry 65-71. o.

⁴⁴ Légivesztély 157. o.

⁴⁵ Zaharov, M. V.: A 2. és 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945 (Budapest, 1973.) 230. o.

⁴⁶ Hingyi László: Budapestben bekerített alakulatok. In: Lexikon 58. o.; Ungváry 71. o.

⁴⁷ Hingyi László: uo.; Ungváry 67. o.

⁴⁸ Hingyi László: Egyetemi rohamzászlóalj, Hungarista harcscsoport, Páncélvonatot (II.), Rendőr-rohamzászlóalj, Vannay-különítmény; Bonhardt Attila: Nemzetőrség; Opál Sándor: Prónay-különítmény. In: Lexikon 88., 184., 363-364., 383., 462-463.; 338.; 373. o.; Ungváry 88-97. o.

napról-napra szűntek meg, illetve olvadtak egybe alakulatok. A harcok során az éppen „kéznél lévő” csapatrészekből rendre alakultak (majd szűntek meg) alkalmi harccsoportok, igen gyakran vegyes (német-magyar) állománnyal. Ilyen volt – többek között – a zömmel a II. kerületben harcoló Kampfgruppe Europa, vagy a Hamzsabégi úti vasúti töltés vonalán küzdő „Drei Eck”-csoport.

Budapest védői között a magyar és német katonákon kívül kisebb számban képviselték magukat osztrákok, norvégek, lengyelek, ukránok (kétszeresen is: a Waffen-SS katonái és upások), szlovákok (a Margit-vonalat építő 1. szlovák műszaki-hadosztály néhány katonája), oroszok, tatárok, elzászi franciák, finnek, flamandok, svédek.⁴⁹

Az Attila-III vonalon belül hat védőállást építettek ki. Az első reteszállás volt, észak felől. Rákos vasútállomásnál vált el az Attila-III vonaltól és a Rákos-patak déli partja mentén a Dunáig húzódott. A második teljes félkört zárt be, tulajdonképpen ez jelentette a csökkentett területű pesti hídfőt. A külső körút (Könyves Kálmán, Hungária, Róbert Károly körút) vonalában építették ki. A harmadik ez utóbbi reteszállása volt, arccal északnak. A Józsefvárosi és a Keleti pályaudvar elágazásánál vált ki a másodikból, a Kerepesi útig a vasút, onnan az Aréna (ma Dózsa György) út, majd a Dráva utca vonalán húzódott a Dunáig. A negyedik, ismét teljes félkört leírva, a belső kerületeket védte. A Haller út – Orczy út – Fiumei út – Rottenbiller utca – Szinyei Merse utca – Ferdinánd-híd – Csanády utca vonalában létesítették. Az ötödik a nagykörút, a hatodik a kiskörút mentén épült ki. E kettő már a pesti hídfő kiürítésének fedezésére szolgált. Megerősített támpontokat rendeztek be a Népligetben, a Kerepesi-temetőben és a Városligetben.⁵⁰

A budai oldalon nem építettek ki előre berendezett védővonalakat. A hevenyészett védőállásokat december végétől, a harcok közben a Margit-szigeten, a Ferenc-hegyen, a Törökviszen, Pasaréten, az Orbánhegyen, a Farkasréti temetőben, a Sas-hegyen (e kettő a budai védelem kulcspontjává vált) és a Kelenföldi pályaudvartól a déli vasúti híd felé tartó vasút töltésén építették ki. A belső védőövet a Margit körút – Alkotás út – Kis-Gellérthegy – Gellérthegy vonalában alakították ki. Arccal északnyugatnak reteszállás húzódott a Kékgolyó utca – Németvölgyi út – Mártonhegyi út mentén, illetve arccal délnyugatnak a Horthy Miklós (ma Bartók Béla) úton. Különösen megerősítették a Műszaki Egyetem, a Gellérthegyet (a Citadellát) és a Várat.⁵¹

A budai oldalon azért nem építettek ki előre védelmi vonalakat, mert sem a német, sem a magyar hadvezetés nem számított a Margit-vonal keleti szektorának ilyen gyors áttörésére. Igaz, Friessner többször is felhívta az OKH figyelmét a Margit-vonal gyengeségeire, de három napnál azért több ellenállóerőt remélt, főleg, ha beérkeznek az általa kért erősítések. A gyors áttörés meglepetésként érte a Dél Hadseregcsoport parancsnokságát. Hitler a tőle már megszokott módon reagált: leváltotta Friessnert és a német 6. hadsereg parancsnokát, Maximillian Fretter-Pico tüzérségi tábornokot. A Dél Hadseregcsoport parancsnoka Otto Wöhler gyalogsági tábornok, a 6. hadseregé Hermann Balck páncélos tábornok lett.⁵² Ők eredményesebben vezették ugyan a hadműveleteket, de a Budapest térségében kialakult helyzeten már nem tudtak változtatni.

A Budapest-erőd parancsnokságát is meglepte a Margit-vonal áttörése. Budán nem állomásoztattak számottevő erőt, a 8. SS-lovashadosztályt 24-én késő délután kezdték átcsoportosítani Budára. Azt, hogy a szovjet csapatok elérték Budát, 24-én tudták meg, amikor egy harcfelderítő járőr ellenállás nélkül befutott a Szép Ilona Villamosremizig.

Friessner megpróbálkozott a Margit-vonal áttörésének megakadályozásával. Utolsó intézkedésével 23-án megkísérelte kivonni Pestről és Martonvásárnál harcbavetni a 8. SS-lovashadosztályt a szovjet (akkor még csak) betörés elreteszelésére és a Margit-vonal védelmi rendszerének helyreállítására. Egyidejűleg leszűkítette volna a pesti hídfőt az ún. csökkentett

---

⁴⁹ Ungváry 71-72. o.; Az upásokat illetően: az Ukrajna függetlenségéért harcoló Ukrán Felkelő Hadsereg (Ukrainska Povsztanszka Armija) néhány, a magyar 1. hadsereg eredeti csapatrészeivel idáig visszavonult partizánja (bővebben: *Hadtudomány*, 1995/3.; *Kárpátalja*, 1993/4.)

⁵⁰ Tóth 205-206. o., Ungváry 119. o.

⁵¹ Uo.

⁵² *Friessner, Hans: Verratene Schlachten*. Holsten, Hamburg, 1956. 205-207. o.

területüre (l. fentebb). Engedélyeztetés végett feletteseihez fordult. Guderian támogatta, de Hitler megtiltotta az átcsoportosítást és a hídfő leszűkítését, újfent elrendelte annak háztól-házig való védelmét.⁵³ Ekkor váltotta le Friessnert, aki valószínűleg akkor sem került volna el lecserélését, ha azonnal, önállóan cselekszik, de lelassíthatta volna a szovjet csapatok térnyerését az Északkelet-Dunántúlon és időt hagyott volna a fővárosi védőseregnek a budai oldal megerősítésére.

Hitler december 24-én utasítást adott, hogy Varsó alól a IV. SS-páncélos hadtest (a 3. „Totenkopf” és az 5. „Wiking” SS-páncélos hadosztály) azonnal induljon útbá a Dunántúlra és vágjon utat a körülzárt Budapesthez. Erről Guderian értesítette Balckot és Pfeffer-Wildenbruchot, hozzátéve a Führer határozott utasítását a pesti hídfő további tartására.⁵⁴ Utóbbit 28-án megismételte, mikor Pfeffer-Wildenbruch jelentette neki, hogy az előző nap elhatározták a kitörést nyugati irányban.⁵⁵

A lakosságot is meglepetésként érte a bekerítés. November eleje óta megszokták a közeli ágyúzást. Paradox módon még örültek is a front közelségének, mivel ez azzal (is) járt, hogy az angol-amerikai stratégiai légiő felhagyott a főváros bombázásával. A kitelepítésről december folyamán már mind kevesebb szó esett. Eleinte a nyilas vezetés tervezte, de szállító kapacitás hiányában egyre halasztották, végül elálltak tőle, egyrészt propaganda okokból, az emberek (félrevezető) megnyugtatóására, másrészt azért, mert a szovjet csapatok előrehaladása egyre reménytelenebbé tette a végrehajtást. December 24-én délelőtt, amikor a gyűri már majdnem bezárult, a férfiak karácsonyi bevásárlásaikat intézték, az asszonyok az ünnepi fogásokat készítették. Jártak a buszok, villamosok, taxik, játszottak a színházak és a mozik, vendégeket fogadtak az éttermek és a kocsimák. Az emberek csak január elejétől húzódtak le az óvóhelyekre.

Vitakérdések

Az ostrom lefolyásáról nincs módunk részletesen szólni. Azt Tóth Sándor és Ungváry Krisztián jegyzetekben idézett könyvei részletesen tartalmazzák, előbbi elsődlegesen a szovjet-román, utóbbi a német-magyar csapatok harcainak vonatkozásában. Ismert a gyűrűbe zárt főváros felmentését célzó német támadások lefolyása is.⁵⁶

Problematikus, sőt kényes az ostromlókhoz, illetve a védőkhöz csatlakozott magyar önkéntesek kérdésköre. Az utóbbiak zömmel azért jelentkeztek, hogy megmeneküljenek a nyilasok zaklatásaitól, a kényszersorozásoktól, s hogy jobb (élelem-)jellátásban részesüljenek, mint a polgári lakosság. Természetesen voltak olyanok is, akik elvből, vagy meggyőződésből álltak be valamely önkéntes harccsoporthoz. Ugyancsak a túlélés vágya motiválta azok többségét is, akik átálltak a szovjet csapatokhoz. Döntő többségük fogságba esvén inkább jelentkezett, mint hogy Szibéria felé induljon. Köztük is voltak meggyőződésből harcolók, de olyanok is, akiket géppuskával hajtottak maguk előtt az NKVD-s katonák. Az 1945. január 20. (az Ideiglenes Nemzeti Kormányval kötött fegyverszünet napja) óta hivatalosan is szovjet kötelékben harcolt mintegy 20 magyar önkéntes századot február 12-én Kelenvölgyben a Budai Önkéntes Zászlóaljba vonták össze, amely 2534 fővel 15-én alakult Budai Önkéntes Ezreddé. Parancsnokságát a 11-én átállt Váriházy Oszkár alezredes, a 6. gyalogezred parancsnoka vállalta.⁵⁷

A körülzárt csapatok ellátására két út kínálkozott. Kevésbé volt sikeres uszályok leúsztatása a Dunán. December 30-án egyet indítottak, s noha Leányfalu fölött zátonyra futott, a magyar rohamcsónak-csoport éjszakánként szállítmányának java részét beszállította Óbudára. A klasszikus módszer a léghíd kiépítése volt. A 4. német légi flotta kötelékében december 29-én állították fel a Budapesti Légiellátó Csoportot. A Gerhard Conrad mérnök altábornagy irányította, február 10-ig

⁵³ Uo. 204-205. o.

⁵⁴ Tóth 146-147. o.

⁵⁵ Gosztonyi 230. o.

⁵⁶ Borus József: A Budapest felmentésre indított német „Konrad”-hadműveletek In: A budapesti csata, 1944-1945. (Szerk.: Ravasz István) Budapest, 1994. 147-158. o.

⁵⁷ Tóth Sándor: Budai Önkéntes Ezred. In: Lexikon 55. o.

működött csoport napi átlagban 47 tonna utánpótlást juttatott be a védőknek. Ez alig érte el a 80-100 tonnára becsült napi szükséglet felét, de eredményessége meghaladta a sztálingrádi légihidét.⁵⁸

A kiépített repülőtereket a csoportba beosztott német-magyar repülők nem vehették igénybe. Ez a Sztálingrádnál tapasztaltakhoz képest eleve megnehezítette tevékenységüket, hiszen ott két repülőtér is (a pityomnyiki fő reptér sokáig, a gumraki tartalék majdnem végig) a Luftwaffe rendelkezésére állt. A budaörsi repülőtér december 24-én, a ferihegyi 27-én, a mátyásföldi 30-án szovjet kézre került. A Lóversenypályán kialakított szükség-repülőteret sem használhatták sokáig. Január 5-én az ostromlók elérték a Fehér utat, s már kézfegyverekkel lötték a le- és felszálló gépeket. Kilencedikén a Lóversenyter elesett. A Csepel-szigeten lévő szükség-repülőtér 6-án esett el, csak a már belőtt Vérmező maradt meg, de január 30-án annak északi sarkát is elérték a szovjet ékek. A csoport legeredményesebb módszere az ejtőernyős tartálydobás volt, illetve az eleve törőleszállásra tervezett DFS-230 vitorlázó gépek bejuttatása. Néhány gép február 13-án és 14-én még utánpótlást dobott a kitöréskor kijutott csoportoknak is a budai hegyekben.⁵⁹

Máig a legkényesebb a parlamenterek kérdése. Malinovszkij és Tolbuhin részt vett a sztálingrádi csatában, majd több nagyváros ostromában. Tapasztalataik alapján egyrészt kímélni kívánták erőiket, másrészt szerették volna csökkenteni a magyar főváros mint erőd leküzdésére fordítandó időt. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság december 27-én adott engedélyt ultimátum átadására. 28-án este és 29-én reggel hangszórókon közölték a parlamenterek útvonalát. Steinmetz Miklós százados, a 2. Ukrán Front követe az Üllői úton, Ilja Osztapenko százados, a 3. Ukrán Front követe a Budaörsi úton indult meg a város irányába. Steinmetz gépkocsija Pestszentlőrinc belterületén felrobbant, Osztapenko bejutott a 8. SS-lovashadosztály parancsnokának harcálláspontjáiig, majd a Budaörsi úton aknavető-tűzbe került. Mindketten hősi halált haltak. Pfeiffer-Wildenbruch Osztapenko borítékját bontatlanul küldte vissza.⁶⁰

A történetek értékeléséről két, alapvetően eltérő változat ismert. Az időben első, egyben 1989 előtt Magyarországon hivatalosan elfogadott változat szerint Steinmetz gépkocsiját szemből lötték ki gépágyúval, miközben a védelem peremvonalához közeledett, Osztapenkót küldetésének végeztével, visszatérés közben hátulról lötték le. Steinmetz halálának Nyecseporuk alezredes, a szovjet 66. gárda-lövészadosztály helyettes törzsfőnöke volt a tanúja, aki őt a senki földjéig elkísérte. E változat szerint a dzsip Pestszentlőrinc belterületén haladt befelé a főúton és éppen előtűnt egy bukkanó felett, amikor gépágyúlövedék érte. A már eltalált jármű futott rá egy harckocsi-aknára, s robbant fel. Steinmetz mellében a boncolási jegyzőkönyv szerint két géppuskalövedéket találtak. Nem tisztázott, hogy a tüzelés a robbanás előtt, vagy után kezdődött-e. Osztapenko halálának társa, Orlov főhadnagy volt tanúja, elbeszélése alapján Csebotarjev vezérőrnagy, a szovjet 316. lövészadosztály parancsnoka rekonstruálta a történeteket. Osztapenko először nem tudott elindulni, mert a peremvonalban tapasztalt mozgásra a németek tüzet nyitottak. Fél óra késéssel elindulhatott, a fehér zászlóval közeledő dzsipre senki nem nyitott tüzet. Osztapenko ekkor már Sahvorosztov őrnagytól, az 1077. lövészezred törzsfőnökétől tudott Steinmetz haláláról. Visszaúton tüzet kapott, az aknavető-tűz a német vonalak mögül érkezett. Osztapenko hátában aknagránát-repezeket találtak.⁶¹

A másik változat szerint a hadikövetek indulása ugyanígy történt, a folytatás azonban másként alakult, szó sem volt szándékos gyilkosságról. Steinmetz gépkocsija aknára futott, előzőleg nem lőttek rá gépágyúval. A kiépített védőállás előtt, a főútvonalon harckocsi-aknákat telepítettek, amelyeket nem álcáztak. A vecsés – pezsztentlőrinci utat lezáró magyar páncéltörő század parancsnoka, Litteráti-Loótz Gyula főhadnagy látta a közeledő dzsippet. Előreküldött egy őrmestert, aki magyarul kiabált: „Vigyázz, az útkereszteződés aláaknázva!” Az aknamezőhöz érve a dzsip nem áll meg, vezetője kerülgetni kezdte az aknákat. Az egyik manővert rosszul számította ki, a dzsip felrobbant. A robbanást tűzpánik követte, mégpedig mindkét oldalról. Steinmetz halálát a robbanás okozta, ezt bizonyítják a testében talált repeszek. A géppuskalövedékek a tűzpánik következtében érték a már halálosan sebesült tisztet. Osztapenko későn ért vissza a német

⁵⁸ Hingyi László: Budapest légi ellátása. In: Lexikon 56-57. o.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Tóth Sándor: Parlamenterek Budapesten. In: Lexikon 365-366. o.

⁶¹ Tóth 217-223. o.

peremvonalba. A szemközti szovjet lövészezred első vonalából kézfegyverekből nem lőtt senki, de a szovjet tüzérség már megnyitotta a (szokásos) tüzet, mivel letelt a tűztilalom időtartama. Lőttek az aknavető is, de nem a parlamenterek átlépési pontján lévő 1077. lövészezred saját aknavető alegységei. Josef Bader, aki be-, majd visszakísérte Osztapenkót, Gosztonyi Péternek elmondta, hogy mire visszaértek a legkülső német állásokba, azokon már a szovjet aknavetők tüze feküdt. Maradásra kérte Osztapenkót, aki azonban, parancsára hivatkozva, elindult a senki földjén. Ekkor érte a halálos találat. Bader SS-Scharführer szerint a szovjet tüze csak a mozgást észlelték, azt nem láthatták, hogy saját parlamenterek indult feléjük. Egy gyakorlott irányzónak nem okozhatott gondot a kis csoport eltalálása. Az, hogy Osztapenko hátulról sebesült meg, csak annyit jelent: a gránát a kis csoport mögött robbant.⁶²

Baki József pezsztentlörinci helytörténész saját kutatásai alapján vitatja a második verzióban Steinmetz halálának körülményeiről leírtakat, de azt nem állítja, hogy a hadikövet halálát szándékosan idézték volna elő a németek. Baki alapvetően Litteráti-Loótz leírásával vitatkozik, szerinte az ütegparancsnok nem láthatta végig a történetet.⁶³

A közvetett bizonyítékok a második változatot támasztják alá. Nem tudunk olyan esetről, amikor a németek parlamentereket gyilkoltak volna meg. Sem Steinmetz, sem Osztapenkót nem léptették elő posztumusz, s nem tüntették ki a Szovjetunió Hőse címmel (igaz, mindketten megkapták a Vörös Zászló Érdemrendet). Pfeffer-Wildenbruch több mint 10 év múlva tért haza szovjet fogságából. De hazatérhetett, márpedig vezető beosztású SS-főtiszteket parlamenterek meggyilkoltásánál kisebb háborús bűnökért is ítélték halálra a Szovjetunióban. Csupán egy alkalommal hallgatták ki a parlamenterek halálával kapcsolatban, a Ljubljanka börtönben. Huszonöt évre szóló ítélete abban a periódusban született, amikor Sztálin eltörölte a halálos ítéletet (rövid időn belül visszaállította), de büntetése mintegy felének letöltése után hazaengedték, fel sem merült perének újrafelvétele. Hindy Ivánt itthon kivégezték, de halálos ítéletének indoklásában nem szerepel a parlament-ügy, alapvetően 1944. október 15-16-i magatartása miatt végezték ki. A Steinmetz-üggyel kapcsolatban a szovjet fogságban perbe fogott Erich Klein századost, a Feldherrnhalle páncélosadosztály Budaörsi út térségben települt I. tüzérosztályának parancsnokát halálra, majd 25 évre ítélték ugyan, de 1953-ban szabadon engedték, sőt 1993-ban az orosz Legfelsőbb Katonai Ügyészség rehabilitálta őt.⁶⁴

Perdöntő korabeli dokumentum egyik változatot sem igazolja vagy cáfolja, legalábbis e kézirat nyomdába adásáig nem került elő. Abban – megítélésem szerint – nem lehet vita, hogy Steinmetz és Osztapenkót hősi halottnak kell tekinteni akkor is, ha aknára hajtottak, illetve saját tűzben estek el: küldetésük közben érte őket a katonavég.⁶⁵

Az egyik parlamenterre vonatkozóan felmerült egy harmadik elképzelés is. Nagy Domkos Imre Osztapenko szállásadónője, Czoborczy Györgyné (Földvári Mária) visszaemlékezésére hivatkozva lehetségesnek tartja, hogy Osztapenko túlélte az esetet, s ebből levonja a következtetést, hogy a parlamentert később az NKVD tette el láb alól, s annak tulajdonítja a meglévő papírok, pl. a boncolási jegyzőkönyvek keletkezését is. E feltételezés nem mellőzi a logikát, ám levéltári dokumentumok nem támasztják alá.⁶⁵

A témához kívánczik három kiegészítés. Ungváry Krisztián szerint egy harmadik szovjet parlament is elérte a német vonalakat a kérdéses napon (nevét nem sikerült kiderítenie). A 30. lövészhadtesttől érkezett lovon, s bejutott a 13. páncélosadosztály parancsnokához, Gerhard Schmidhuber vezérőrnagyhoz, aki telefonon jelentést tett Pfeffer-Wildenbruchnak, ám ő elutasította az ultimátumot. A szovjet tisztnek nem esett bántódása. Az esetről más feldolgozásokban nem olvashatunk.⁶⁶

⁶² Gosztonyi Péter: A szovjet hadikövetek halála Budapest határában 1944 decemberében. In: *Gosztonyi Péter: Háború van, háború!*; Budapest, 1989. 129-149. o.

⁶³ Baki József tanulmányának és levelezésének fénymásolata a szerző birtokában. A tanulmány megjelent a *Pezsztentlörinc krónikája* című kötetben (Budapest, 1996.; a továbbiakban: *Baki*)

⁶⁴ *Baki* 52. és 53. jegyzet; Ungváry 109. o.

⁶⁵ Nagy Domkos Imre kézírata a szerző birtokában

⁶⁶ Ungváry 112. o.

A másik kiegészítés az, hogy a parlamenterek küldetését megelőzően, december 26-án a szovjet szervek négy hadifoglyot tettek át a fogaskerekű vasút felső szakaszán, a Festung Budapest parancsnokának címzett megadási felszólítással. Pfeffer-Wildenbruch ezt rádión jelentette a Dél Hadseregcsoport parancsnokságának, majd annak parancsára repülőgépen kijuttatta őket Pápára. Németországi kihallgatásuk után Wilhelm Keitel tábornagy, az OKW (Oberkommando der Wehrmacht, Véderő Főparancsnokság) főnöke körtáviratot küldött valamennyi erőd (Budapest, Breslau, Glogau, Königsberg, Küstrin, Posen) és hadseregcsoport parancsnokának, amelyben megtiltotta hadikövetek fogadását, elrendelte azok visszautasítását még a saját vonalak előtt, de nem rendelte el a rájuk való tüzelést. Ez a parancs viszont csak 1945. január 17-én kelt.⁶⁷

A harmadik kiegészítés: a második világháború során – jelenlegi ismereteink szerint – csupán egyetlen esetben fordult elő parlamenterre való szándékos tüzelés. 1944. szeptember 3-án Georg Zwade vezérőrnagyra, a német LXXII. különleges rendeltetésű hadtestparancsnokság megbízott parancsnokára lőttek rá a románok, amikor Brassó térségében, fehér zászlóval, előzetes értesítést követően, megkísérelte a front átlépését, hogy a Romániában élő népi németek ügyében tárgyalásokat folytasson a román hatóságokkal.⁶⁸

Máig lezáratlan probléma a kitörési kísérlet indulásakor tapasztalt igen élénk szovjet tüzéségi tűz, illetve a kitörésben részt vettek és a kijutottak létszáma. Láttuk, hogy a Budapest-erőd parancsnoksága már december 28-ára kitörést tervezett, s terv készült január 1-ére is. Hitler mindkettőt kategorikusan megtiltotta – akkor még, tábornokaival együtt, bizott a felmentő támadásban. Lindenau január 18-ára is készített egy tervet, de a Führer 16-án azt is elutasította (igaz, engedélyezte a pesti hídfo kiürítését, azaz a visszavonulást a budai oldalra). A negyedik, egyben utolsó tervet február 11-ére készítették elő. Pfeffer-Wildenbruch 10-én délután rendelte el a gyülekezést a Várban. A kitörés tervét 11-én 15 órakor ismertették a német seregtestek vezérkari főnökeivel, azok 16 órakor az ezredparancsnokokkal. A német csapatokat és a magyar seregtestparancsnokokat 18 órakor tájékoztatták. Ekkor értesült Hindy is a tervről (Hingyi László szerint). 19.45-kor tájékoztatták Balck tábornokot, nehogy ismét tiltó parancsot kaphassanak, majd a rádiót azonnal használhatatlanná tették. A kitörés 20 órakor indult meg.⁶⁹

A védők február 11-i állományát a kutatók elérően adják meg. Levéltári források alapján a pontos számok nem állapíthatók meg. A táblázatban⁷⁰ a 2. és 3. sor adja meg a védők összlétszámát, a 4-10. sor nem tartalmazza a bent maradt (el sem indult vagy visszafordult) katonák számát. A 0-ra végződő adatok becslések, illetve kerekítettek.

	<i>Tóth Sándor</i>	<i>Veress D. Csaba</i>	<i>Gosztonyi Péter</i>	<i>Hingyi László</i>	<i>Ungváry Krisztián</i>
Német védők	24.000	24.000	22.000	23.000	24.000
Magyar védők	20.500	20.000		30.000	20.000
Német kitörők				14.000	
Magyar kitörők			4.000	4.500	
Kitört összesen	4.000			10.000	16.000
Elesett		4.700		3.000	5.000
Fogságba esett		1.400		1.000	
Eltűnt				5.200	700
Átjutott	624	624	785	785	700

A számításokat összevetve megállapítható, hogy február 11-én kb. 20-24 000 német és kb. 20 000 magyar katona alkotta a védősereget. Ebből az újabb kutatások szerint több mint 10 000 fő

⁶⁷ Ungváry 112-114. o.; Baki 7. o.; Hingyi László elmondása a szerzőnek a IX. SS-hegyihadtest rádiósával történt interjú alapján

⁶⁸ HL KTB 895./3.IX.44. 7.208.268-7.208.269. felvétel

⁶⁹ Hingyi László: Kitörési kísérlet. In: Lexikon 230-232. o.; Ungváry 107., 177-180. o.

⁷⁰ Tóth 261-262. o.; Gosztonyi 237. o.; Ungváry 176., 186-187., 197., 199. o.; Hingyi László: Kitörési kísérlet. In: Lexikon 230-232. o.; Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája. Budapest, 1984. 192-193. o.

tudott áttörni a szovjet állásokon, ám csupán kb. 700-nak sikerült átjutnia a saját csapatokhoz. A kitörők nagy része elesett, a „csellengők” egy részét elfogták a budai hegyekben, más része eltűnt (magyarországi és Buda-környéki svábok lévén hazamentek és elrejtöztek). A többezres különbségre a levéltári források nem adnak kielégítő magyarázatot, a válasz valószínűleg a zárójeles tagmondatban rejlik.

A szovjet tüzérség a kitörés idején erős tüzzel árasztotta el a Várat és az onnan kivezető utakat. A kutatók többsége a tűz megnyitását pontosan 20 órára teszi, vagyis a kitörés megindításának időpontjára. Egyedül Ungváry Krisztián fogalmaz úgy, hogy a szokásos tüzérségi tűz a kitörés megindulásának hatására fokozatosan erősödött fel, s 22-23 óra körül érte el csúcspontját). A kitörés szó szerint vérbe fulladt. Valószínűsíthető, hogy a szovjet Budapesti Csoport parancsnoksága tudomást szerzett a készülő kitörésről (ezt Ungváry sem tartja lehetetlennek). Máiig ismeretlen azonban, mi módon.⁷¹

A Feldherrnhalle páncéloshadosztály irányítását átvevő Helmuth Wolff alezredes – önhatalmúlag – 18 órakor a Vérmezőn megindította a kitörést (nem a meghatározott időpontban és nem a meghatározott helyszínen). Ennek köszönhetően (legerősebb kijutó csoportként) 650 fővel el is érte a német vonalakat Szomornál.⁷²

Azzal, hogy a szovjet hadvezetés a magyar főváros ostroma mellett döntött, 51 napos helységarcot vállalt. A budapesti csata, amelyet 1944. október 29-től 1945. február 13-ig kell számolni, 108 napig tartott. Február 11-én a csata tulajdonképpen befejeződött, 12-én a védők maradványai kapituláltak, a még ellenálló támpontok felszámolása, főként a Vár és a Duna között 13-án ért véget. A kitört és szétszóródott katonák utáni hajtóvadászat 16-áig tartott. A szovjet Budapesti Csoportot 17-én szüntették meg.⁷³

A szakirodalomban szereplő három német felmentő hadművelet (Konrad, Konrad II., Konrad III.) helyett, megítélésem szerint, helyesebb volna kettőről beszélni, s a Konrad-II. támadást a Konrad-hadművelet utolsó, mintegy kiegészítő részének kellene tekinteni.

A budapesti csatát három hetes hadműveleti szünet követte a Dunántúlon. Az ostrom felvállalása és az ennek következtében (is) bekövetkezett szovjet megtorpanás hozzájárult ahhoz, hogy a német hadvezetés a Dunántúlra hozhassa át a nyugati hadszíntérről a 6. páncéloshadseréget, amely 1945. márciusában megindította a II. világháború utolsó német nagyoffenzíváját (Großoffensive). A 2. és 3. Ukrán Front egyes hadseregei 1944 decemberében sokkal nyugatabbra álltak, mint bármely más szovjet seregetest, de 1945 márciusában még mindig ugyanott harcoltak, miközben a német-lengyel síkságon január 12-én támadásba lendült csoportosítás már Berlin ostromához készülődött.

---

⁷¹ Uo.

⁷² *Helmuth Wolff* Bundeswehr-tábornok közlése Hingyi Lászlónak; *Ungváry* 186., 196. o.

⁷³ *Minaszjan* 368. o.

A budapesti csata szakaszai 1944–1945

<i>Idő</i>	<i>Végrehajtó alakulatok</i>	<i>Végrehajtott hadművelet</i>
X. 29 – XI. 04.	sz. 46. hds.; 2., 4. gd. g. hdt.	kísérlet Budapest bevételeire menetből
XI. 06 – 18.	sz. 53. hds.	Budapest átkarolása északról – I. (Észak-Magyarország elfoglalása)
XI. 06 – 24.	sz. 27. hds.	
XI. 11 – 27.	sz. 7. gd. hds.	
XII. 05 – 09.	sz. 6. gd. hk., 7. gd. hds.; sz. Plijev-lgcs.	Budapest átkarolása északról – II. (a Börzsöny-hegység elérése)
XII. 04 – 10.	sz. 46. hds.	Budapest átkarolása délnyugatról (felzárkózás a Margit-vonalra)
XII. 10 – 15.	sz. 7. gd. hds.	Az Attila-I. vonal áttörése
XII. 20 – 26.	sz. 7. gd. hds.	Budapest bekerítése északról
XII. 20 – 26.	sz. 4. gd., 46. hds.	Budapest bekerítése délről
XII. 24 – 28.	sz. 23., 37. löv., 2. gd. g. hdt.	Buda környékének elfoglalása
XII. 27 – I. 01.	sz. 18. ö., 30. löv. hdt.; ro. 7. hdt.	szoros felzárkózás a pesti hídfőre
I. 01 – 09.	sz. 18. ö., 30. löv. hdt.; ro. 7. hdt.	Pest külső kerületeinek elfoglalása
I. 01 – 12.	<i>n. III. pc. hdt.</i>	<i>a Margit-vonal Balaton – Velencei-tó közötti szakaszának visszafoglalása („Paula” beolvadt a „Konrad”-ba)</i>
I. 01 – 12.	<i>n. III. pc. hdt.; IV. SS-pc. hdt.</i>	<i>I. felmentési kísérlet („Konrad”)</i>
I. 09 – 15.	sz. 18. ö., 30. löv. hdt.; ro. 7. hdt.	Pest elfoglalása a Nagykörút vonaláig
I. 07 – 12.	<i>n. III. pc. hdt.; IV. SS-pc. hdt.</i>	<i>I/a. felmentési kísérlet („Konrad II”)</i>
I. 17 – 18.	sz. 18. ö., 30. löv. hdt.	Pest belső kerületeinek elfoglalása
I. 18 – 26.	<i>n. III. pc. hdt.; IV. SS-pc. hdt.</i>	<i>II. felmentési kísérlet („Konrad III”)</i>
I. 19 – 30.	sz. 37., 75. löv. hdt.	Buda külső kerületeinek elfoglalása
I. 27 – II. 11.	sz. 18. ö., 37., 75. löv. hdt.	Buda belső kerületeinek elfoglalása
II. 11	<i>m. I. hdt.; n. IX. SS-hgy. hdt.</i>	<i>kitörési kísérlet Budáról</i>
II. 11 – 13.	sz. 18. ö., 37., 75. löv. hdt.	a kitörés visszaverése, a budai hegyek átfésülése, a támpontok felszámolása
<p><i>Rövidítések a táblázatban:</i> m.: magyar, n.: német, sz.: szovjet, ro.: román; hds.: hadsereg; hdt.: hadtest, lgcs.: lovas-gépesített csoport; pc. páncélos, hk.: harckocsi, g.: gépesített, löv.: lövész, gd.:gárda, hgy.: hegyi, ö.: önálló.</p>		